

JIŘÍ BAROŠ (ED.)

VLADIMÍR ČERMÁK

ČLOVĚK – FILOZOF – SOUDCE

MU

MASARYKOVA UNIVERZITA

JIŘÍ BAROŠ (ED.)

VLADIMÍR
ČERMÁK

ČLOVĚK – FILOZOF – SOUDCE

MASARYKOVA UNIVERZITA/NAKLADATELSTVÍ/BRNO 2009

Karel Hvižďala*

Oběť je projevem nejvyššího sociálního výkonu

S Vladimírem Čermákem o soudcích za totality, Ústavním soudu a Václavu Klausovi

Pane profesore, vy jste soudil v padesátých letech, k justici jste se vrátil v roce 1993 a pracoval jste tam do července 2003. Přesto vám minulost nikdo nemohl vyčítat a naopak požíváte mezi právníky velký respekt. Jak jste to dokázal, že jste si v dobách nejtuzší totality zachoval páteř?

To bylo velmi jednoduché. Po skončení studií v roce 1952 jsem jakožto člověk s dělnickým původem nastoupil jako čekatel u Krajského soudu v Brně a v červnu roku 1955 jsem byl jmenován soudcem. Byla to doba velmi zlá, ale politické procesy vedené od roku 1949, z nichž bych jmenoval hlavně Helidora Píku a Miladu Horákovou, naznačovaly zřetelně, s kým máme co do činění.

Vy jste se nebál nastoupit do justice, která odsoudila takovéto lidi?

Ne, protože jsem jednak věděl, že se nikdy nedostanu do pozice soudce státního soudu, a bylo mi současně jasné, že si budu dělat, co chci. Proto jsem neměl důvod se něčeho obávat.

Odkud se ve vás v té nejhorší době vzala síla si říct, já si stejně budu dělat, co chci...

To souvisí s mým mládím a dětstvím. Vyrostl jsem v prostředí dělnické aristokracie. Otec byl hrdý a vzdělaný: kupovaly se knihy, četl Masaryka, nebrali jsme dávky v neza-městnanosti a rodiče za mě na gymnázium platili školné. Komunisty jsem znal velmi dobře: žili na žebračanky, charaktery měli špatné a nikdo je nebral vážně. Měl jsem nad nimi nadhled, protože to byl pro mě lumpenproletariát. A ti lidé jako můj otec neměli co ztratit, proto se také nebáli. V roce 1948 do uren házeli bílé lístky. A já taky. Jejich těžký život jim nikdo nemohl vzít. Proto jsem neměl žádný strach.

* Karel Hvižďala, novinář, publicista, spisovatel

Rozhovor vyšel ve zkrácené verzi v časopisu Respekt (Hvižďala, Karel. Duch normalizace vymýcen nebyl. *Respekt* 42, 13.–19. 10. 2003).

Kde jste začal jako soudce?

V Mikulově jsem začal jako druhý soudce na trestním. Tam se hodně pilo, prokurátor často při přelíčení spal a já začal vykládat spravedlnost po svém. Když byl obžalován předseda Národního výboru v Hraběticích za to, že si nechal dělat rozsáhlé práce zdarma od místního JZD a myslel si, že jde o formalitu, choval se zpupně, odsoudil jsem ho tuším na šest měsíců nepodmíněně. Ani se neodvolal. Jen na národní výbor nechal vyvěsit, že je na zdravotní dovolené. Výsledek ale byl, že vedoucí tajemník KSČ mě nechal přeložit. Vydržel jsem tam šest měsíců. Nastoupil jsem do Moravské Třebové s pobočkou Jevíčko, kde jsem už začal soudit občanskoprávní věci, ale situace se tam i ve Svitavách opakovala. Zase jsem musel odejít.

Vy jste vydržel v justici až do roku 1975. Doba normalizace na počátku už nebyla tak zlá?
Přeložili mě z kraje na město, ale protože předsedou městského soudu byl absolvent PŠP (právnícká škola pro pracující, kterou tenkrát absolvovali lidé i bez středoškolského vzdělání, pozn. K.H.), který si mě vážil, tak jsem mohl dál vést výuku čekatelů. Všichni ale věděli, jak smýšlím, nikdy jsem se s tím netajil a soudil jsem stejně jako na okrese. Náměstek Vojta mě silně nenáviděl z důvodů komplexu méněcennosti, který se u něj pojil s politickou nenávistí. Oni sice se mnou nic nedělali nebo nechtěli dělat, ale měl jsem obavy o své děti, na těch se mohli takovíto lidé mstít. A navíc jsem ve svých tehda šestačtyřiceti chtěl udělat něco pořádného, něco po sobě zanechat. A to nešlo u soudu, kde bylo moc práce, proto jsem šel dělat podnikového právníka do Kovopodniku, kde jsem stačil práci udělat za poloviční dobu a přitom napsat pětidílnou knihu s názvem *Otázka demokracie*.

Do justice jste se vrátil v roce 1993 jako soudce Ústavního soudu. V jakém stavu jste soudnictví našel?

Ve velmi bídném stavu, protože ještě stále, například na krajském soudu, soudili lidé, kteří v roce tuším 1987 odsoudili Magora Jirouse. A syn tohoto soudce tam soudí dodnes. Což říkám jen proto, abych ukázal, jak zkorumpovaná byla nejen justice, ale celá naše společnost. Lidé si zadávali kvůli dětem, aby děti mohly studovat, a za to byli často ochotní udělat cokoli. Stav justice, jako celé společnosti, byl velmi zlý. Byly tam samozřejmě výjimky jako dr. Zarembová, dr. Brožová, dnes předsedkyně Nejvyššího soudu, nebo dr. Holeček, který dokonce protestoval proti pendrekovému zákonu a byl za to kárně potrestán. Ty dámy zase odmítly vstoupit do strany. Když jedna z nich neodsoudila Stanislava Devátého, byl jí případ odňat. Tedy slušní soudci byli, ale bylo jich pomálu. Byl to ale základ, na kterém se dalo stavět a budovat. Totéž platilo i o okresních soudech, kde zůstala ovšem taková monstra jako soudkyně Veselá, která nedokázala odsoudit Grebeníčka staršího. To je pro mě něco absolutně nepředstavitelného.

Co byste udělal vy?

Já bych měl Grebeníčka před soudem v Uherském Hradišti natotata. Nechal bych ho policejně předvést. Nebo bych ho vyslechl u něj doma. I v půlce padesátých let jsem si nechával funkcionáře, kteří se vyhýbali soudu, předvádět policií.

Jak si vysvětlujete, že se soudkyně Veselá mohla takhle chovat?

Vysvětluji si to jen afinitou, tedy náklonností k minulému režimu a k tomu, co pan Grebeníček dělal.

A není tento stav způsoben také tím, jak někdy připomínáte, že komunistický zločin nebyl nikdy řádně potrestán, a z toho pramení deziluze, která tomu napomáhá?

Odsoudit pana Grebeníčka, pro vyhraněného soudce, není za žádných společenských poměrů problém. Odpovědnost za nepotrestaný zločin v tomto případě má jednoznačně soudkyně Veselá.

Jak se díváte na to, že dodnes vůbec nedošlo k potrestání komunistických zločinů?

To je širší otázka a důvod tohoto stavu je prostý: větší část této společnosti byla „namočená“ a s režimem kolaborovala. Padesátá léta proti sedmdesátým byla daleko transparentnější: na jedné straně byli hrdí sedláci a hrdý střední stav a na druhé straně lumpenproletariát. Tyto jasné hranice se postupně rozkládaly a toto dílo dokonali za normalizace, která znamenala mlhu, kaši, nic nemělo jasné tvary a obrysy. Typickým projevem tohoto stavu byly Husákovy projevy, které dodnes dokazují, že věděli, že nelze používat násilí a soustředili se na to, jak porobit lidi zevnitř. Lidé tento způsob ponížení, bohužel, přijali bez velkého odporu. A to, co přišlo v roce 1989, nebyla revoluce, protože jí chyběla nutná destruktivní fáze: okresní tajemníci přešli z politiky do ekonomiky a stali se generálními řediteli, kde své mocenské pozice spíše posilovali. To je chyba.

Za to může ale i Západ, který rychle pochopil, že tito lidé mají hodně kontaktů, dobře se tu vyznají a navíc jsou zvyklí poslouchat. Sami si nikdy nic nemysleli, a to jim vyhovovalo...

Samozřejmě, zejména evropským státům se to zdálo výhodné. Ti, co byli těžce zkoušení a trpěli, se snažili, aby se zločiny pojmenovaly, ale převážná část si to nepřála, té stačilo, že si zacinkala klíčkem. Mladí lidé dnes nevědí téměř nic o nedávné minulosti. Za tento stav tedy může celospolečenské klima nejen u nás. Menšině se nepodařilo z tohoto klimatu společnost vyburcovat. Chybí vůle ke stíhání.

Dobrá, ale teď již uplynulo hodně let od roku 1989, řada soudců, státních zástupců a policistů vystudovala v novém režimu, a přesto se to moc nemění. Proč?

Něco se změnilo: lidé již vědí, že tu platí svoboda slova, ale jinak šlapou brázdou všeobecného průměru. Z tehdejších mladých lidí se stali otcové a matky, převzali modely chování svých rodičů a o podstatných věcech dětem neřeknou vůbec nic. Historické

vědomí tu neexistuje. Dnes, bohužel, politické excesy už nikoho nevyburcují. To dokáží jen finanční skandály. Ale kdo jim to má říkat, když jejich rodiče byli vychováni ve lži a se lží? Víceméně můžeme konstatovat, že duch normalizace vymýcen nebyl. Normalizace přetrvává. A tady selhali politikové!

Myslíte, že duch normalizace je i hlavním důvodem, proč se lidé třináct let po roce 1989 tak těžko domáhají u soudu svých práv?

Je to také tím, že když už se věc stane předmětem soudního řízení, tak se velice často ještě dostane do nepovolaných rukou. Řada soudců není schopná, z různých důvodů, uchopit jádro věci daných případů, spor nevede koncentrovaně a je jen obětí advokátů, kteří jsou často chytřejší než soudci. Sám soudce někdy neví, na čem je. Pořádný soudce se vždy snaží spor narovnat tak, aby mohl učinit rozhodnutí. Ale také se tu blýská na lepší časy.

V roce 1993 jste přišel na Ústavní soud a byl jste jedním z prvních soudců, pomáhal jste ho budovat. Jaké jste si kladli cíle a co jste si od této nové instituce sliboval?

Od samého počátku jsme si byli vědomi toho, že půjde o něco jiného než u obecných soudů, a sice že půjde o hodnoty, tedy o materiální pojetí práva. Vezmete-li si Listinu práv a svobod a očistíte-li ji na jádro, tak vám z toho vyjdou tři základní hodnoty: svoboda, rovnost a spravedlnost. Proto nám bylo od samého počátku jasné, že si se zákonem nevystačíme a že budeme muset rozhodovat nad zákonem. Rovněž jsme věděli, že tyto hodnoty představují cílovou kategorii, která naštěstí nikdy nebude dosažena. Chtěli jsme vyjádřit, že právo není jenom právo. Právo je víc než právo, že to jsou právě ty tři hodnoty a že veškeré právo jim musí být podřízeno. Všechna rozhodnutí mají směřovat k těmto hodnotám. Věděli jsme, že právní ustanovení, které k těmto hodnotám nesměřuje, nebo je dokonce v rozporu s nimi, je neplatné. Na začátku tedy díky tomuto přesvědčení převládal na Ústavním soudu velmi silný étos.

To bylo evidentně dáno obsazením prvního Ústavního soudu, kde zasedali výhradně lidé, kteří za minulého režimu strádali, trpěli nebo byli v zahraničí, v exilu, jako třeba profesor Vladimír Klokočka...

V tom étosu, který měl v sobě integrující moment, se spojovalo úsilí lidí často velmi odlišných. Na jedné lodi se tam setkali lidé liberálního smýšlení, konzervativního smýšlení, a jak napsal šéfredaktor *Respektu* Tomáš Němeček, i „sveřepí katolíci“, ale v tom vnímání étosu jsme byli jednotní a svorní a podle toho jsme rozhodovali.

Jak byste konkrétně charakterizoval jednotlivé soudce?

Byli tam političtí vězňové z uranových dolů, jako byli Kessler a Procházka, dále politikové jako dr. Ivana Janů z KDU-ČSL, která se tu v Brně vyučila tak, že dnes je v Haagu u Evropského soudního dvoru, kde soudí válečné zločince z bývalé Jugoslávie.

Dále bývalí soudci Holeček, Güttler, Jurka a já. Dvě mladé ženy dr. Zarembová, dcera statečného advokáta dr. Viléma Zaremby, který byl v padesátých letech velice statečný, a dr. Iva Brožová, nynější předsedkyně Nejvyššího soudu, dcera plukovníka Milana Zapletala, anglického letce sestřeleného nad Německem. Dále tam seděl hodnotový aristokrat Klokočka, jeho nálezy, jako byl třeba o protiprávnosti komunistického režimu, mohou sloužit jako učebnice axiologie, tedy nauky o hodnotách.

Pane profesore, mohl byste stručně vysvětlit, jak Ústavní soud funguje a kdy rozhoduje v plénu a kdy v senátech?

Ústavní soud má čtyři senáty, jejichž členy nejsou předseda a místopředseda, tam mohou zasednout jen výjimečně. V podstatě plénum rozhoduje o zrušení zákonů a senáty o ústavních stížnostech na porušení lidských práv.

Nedávno jsme byli svědky sporu mezi prezidentem a senátem o obsazení míst u Ústavního soudu. Ještě čtyři místa jsou neobsazená. O čem, podle vás, tento spor svědčí?

Když se vrátím k prezidentu Havlovi, tak ten prakticky nikoho z nás neznal, neměl své „koně“, jen byl přesvědčen, že tam mají sedět nezkompromitovaní lidé. To, co zažíváme teď, je něco jiného a pánbuzaplať za senát. Kdyby se tam měli dostat lidé jako prof. Pavlíček, dr. Baláš nebo paní Samková, to by byl problém. Profesor Pavlíček vedl dokonce Katedru ústavního práva v Praze, ale když se chtěl přít s Klokočkou, bylo zřejmé, že toho moc neví. Dr. Baláš zase dělal znalecké posudky za Ústav státu a práva, což je v rozporu s chápáním práva, neboť právo je věc výkladu. Proti paní Samkové lidsky nic nemám, ale rovněž se domnívám, že na hlubiny Ústavního soudu jí chybí rozhled. A to už nemluvím o osobě pana advokáta Pejchala. Tím chci říci, že prezident Václav Klaus přímo nalítl komisi, kterou tam na to má. Ti první tři, které jsem jmenoval, představují přesně typy lidí, kteří tam nemají co pohledávat. Šťastnou ruku měl pan prezident v tom, že potvrdil Holländera a Güttlera, lidi, kteří se umějí na věci dívat z hodnotového hlediska, neboť opakují, na tomto soudu není řeč jen o právu, ale o hodnotách.

Myslíte, že příchod nových lidí, jako je pan Výborný, paní Lastovecká a pan Rychetský, představuje nějaké nebezpečí pro Ústavní soud, tedy že hrozí opuštění hodnotového výkladu práva?

Paní Lastovecká je dcerou bývalého předsedy pana Kesslera, a jak jsem ji poznal, má v sobě všechny předpoklady, aby na to hodnotové nazírání práva přešla. A totéž mohou říci o panu Výborném. Už i z toho důvodu, že je to člověk křesťanského smýšlení a křesťanství je o hodnotách.

A jak vidíte dr. Paula Rychetského? Není jeho problém v tom, že on většinu zákonů pro vládu zpracoval a nyní má rozhodovat ze svého nového postu o tom, zda jsou dobré?

Samozřejmě jsem si do čela Ústavního soudu vnitřně přál spíš než dr. Rychetského dr. Holečka, ale pravda je, že má jednu nevýhodu, on nevidí do lidí. První naše setkání

s dr. Rychetským byla pozitivní a myslím si, že coby manažer Ústavního soudu, protože předseda tam nemá větší pravomoci než ostatní soudci a taky v nálezů jsou soudci uváděni podle abecedy, by se svou zkušeností mohl být velmi dobrý. A kdyby z Ústavního soudu vytvořil instituci, kterou ostatní orgány budou respektovat, zatím tomu tak nebylo a právě vláda Ústavní soud vůbec nerespektovala, viz případ nájemného, což by díky konexím mohl svým bývalým kolegům vysvětlit, nám se to nepodařilo, tak by to pro něj byla Beckettova stezka. Velice důstojně by zakončil svoji kariéru. Myslím, že je mu naprosto jasná jedna věc: pokud se takto výrazně neprojeví, tak historicky propadne. Pokud by se totiž Ústavní soud stal komukoliv služebný, byl by to konec demokracie v České republice.

A nemáte obavy z toho, kdyby si politici protlačili do jednoho senátu své čtyři lidi, že jím pak protlačí, co budou chtít?

Tak úplně jednoduché to není, pro přidělování senátům platí přísná pravidla, ale máte pravdu v tom, že v rámci takového senátu by to možné bylo. Proto by bylo dobře, kdyby někdo panu prezidentovi Klausovi řekl, že každý soudce Ústavního soudu musí mít způsobilost mít v sobě hodnotové nazírání práva. To, že někdo vede katedru třeba na Policejní akademii, ještě nic neznamená. To může být dokonce velice dobrý odborník přes trestní právo, ale Ústavní soud vyžaduje jiný typ nazírání. Vědec, který není schopen v sobě nastartovat hodnotový systém myšlení, je na takovémto místě k ničemu. Soudce Ústavního soudu nerozhoduje o tom, jestli je něco zákonné. To dělá obecný soud. Myslím, že větší předpoklady pro hodnotová kritéria mají soudci a ti tam nyní jsou jen tři. To je málo. Za nás jich tam bylo šest či sedm. Divím se panu prezidentovi, že při jeho vysoké inteligenci mu není divné, že členové jeho poradní komise pro jmenování soudců tam navrhnou sami sebe. Pavlíček, Baláš i Pejchal byli jejími členy. Taky je divné, že celé složení této komise nebylo nikdy zveřejněno. Bojím se, že Václav Klaus se obklopuje pouze lidmi, kteří mu říkají jen to, co on chce slyšet. Podle mě velmi výraznou postavou v tomto směru je Petr Hájek, jehož tisková vystoupení považuji v mnoha směrech nejen za neobjektivní, postrádající etickou základnu a často působící spíše demagogicky nebo mocensky. Ten člověk nebudí ve veřejnosti důvěru. A totéž platí o panu Jaklovi. Přece prezident má mít kolem sebe spíše lidi, kteří se proti němu umějí postavit, aby si mohl své názory korigovat.

Když jsme u prezidenta Václava Klause: Jak se díváte na jeho názor, že se má s milostmi zacházet velice zdrženlivě? Jak byste se choval vy?

Nejdříve bych si v každém případě musel zjistit všechny skutkové předpoklady a pak bych opatrně rozhodoval. Na druhé straně bych se nechoval jako Harpagon.

Zažil jste při rozhodování Ústavního soudu, že by politická orientace někdy hrála nějakou roli? Přece kromě paní dr. Janů i pan dr. Kessler byl členem strany, a sice ODS... Zažil jste nějaké politické tlaky?

Ne. To se nikdy nestalo. Kessler nám nikdy do ničeho nemluvil. A když šlo o volební zákon, který si ODS s ČSSD domluvily, tak bylo jasné, že je v duchu pro, ale když se pak hlasovalo, hlasoval proti.

Stydíte se za nějaké rozhodnutí Ústavního soudu?

Ano. Za rozhodnutí ve věci Pražského hradu. Komunisté v jednom nařízení řekli, že Pražský hrad je majetkem všeho lidu, což tehdy znamenalo majetkem politbyra. Oni toto vládní nařízení vydali na základě zákona o zřízení plánu národního hospodářství, který zmocňoval upravit některé otázky související s růstem výroby. Tam nebylo zmocnění. Nařízení dokonce odporovalo tomu zákonu, na který se odvolávalo. Bohužel ke zrušení nedošlo, protože se z toho stala otázka vztahu katolické církve a státu.

Kterých verdiktů Ústavního soudu si naopak nejvíc vážíte?

Rozhodnutí posvětit dekret č. 8 prezidenta republiky o konfiskaci. To vyplývalo z hodnotového přístupu a do tohoto rozhodnutí jsem dal všechny síly. Rozhodnutí bylo založeno na odpovědnosti, která je širším pojmem než pojem viny. Při rozhodování jsem vycházel z Oidípa: ten také nevěděl, že zabíjí svého otce a že žije se svou matkou, a přesto cítil tak strašnou odpovědnost, že si vypálil obě oči.

Druhý důležitý zákon, který jsme posvětili, byl zákon o protiprávnosti komunistického režimu. A za třetí bych jmenoval všechny zákony týkající se restitucí majetku.

Jak se díváte na kauzu navrácení majetku knížeti Kinskému?

Existují dva základní konfiskační dekrety, č. 108, o konfiskaci nepřátelského majetku, a č. 12, který se týká zemědělského majetku a polí a jmenuje se o konfiskaci majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů. Tady jsou Němci přímo v názvu. Nyní se málo zdůrazňuje, že dekret 108 ukládal jako povinnost rozhodnout správnímu orgánu o tom, že příslušná osoba patří do skupiny, které se může konfiskovat. V případě dekretu č. 12 o tom rozhodovala rolnická komise zemského národního výboru. Čili tam byl jednak zákon a jednak správní rozhodnutí. Pokud správní rozhodnutí neexistovalo, tak došlo ke konfiskaci bez právního důvodu a stát to neměl nabýt. A ponechání návrhování na rolnické komisi zase znamenalo diskriminaci. O tom bude spor. Se současným odvoláním se na dekret č. 12 je to však jinak, protože ten Ústavní soud neprojednával, a tudíž ani neposvětil. Pokud se tam dostane, bude to prubířský kámen pro nově složený Ústavní soud. Dnešní odvolávky třeba profesora Pavlíčka na Pařížskou dohodu ovšem zamlčují jednu pasáž tohoto dokumentu, v níž stojí, že nechává na každém státu rozhodnutí, jak se bude hojit. My jsme se zahojili vydáním dvou dekretů. Rozhodně ale nelze říci, že stačí, když byl někdo Němec, že mu mohl být konfiskován majetek. To

už tu jednou bylo, že se někomu něco napsalo na dům nebo na výlohu a pak mu to bylo zabaveno. To je holý nesmysl. My se musíme držet dekretů, které jsme vydali, a po pětapadesáti letech nemůžeme nic měnit. Rovněž teorie o konfiskaci ležící pozůstalosti neobstojí. Vlastnické právo se nepromlčuje a někdo jiný ho může nabýt jen vydržením. Fyzické i právnické osoby jsou zcela chráněny ustanovením o vydržení, ale stát, který si počíná svévolně, nemůže nic vydržet.

Má český Ústavní soud stejné pravomoce a respektují ho politici srovnatelně jako v zemích EU či USA? Vzpomeneme-li třeba rozhodnutí o regulaci nájemného, vláda ho obešla a nahradila ho jinou velice podobnou vyhláškou. Děje se něco podobného jinde v Evropě?

Ve vyspělých demokratických státech něco takového není vůbec představitelné.

Jaká je tam pojistka?

Staletí trvající tradice jako například ve Spojených státech, kde soud je postaven tak vysoko, že kdyby se tam někdo odvážil jeho rozhodnutí nerespektovat, znamenalo by to pro něj politickou sebevraždu.

Můžeme pro to dodržování něco udělat, nebo je to jako v tom starém vtípku, kde se Rus ptá Angličana, jak to dělají, že mohou hrát tenis na trávníku. Angličan odpoví: Každý den ho sekáme. Rus řekne, tak to je jednoduché, to my také začneme. Angličan oduší: Začněte, ale musíte to dělat aspoň dvě stě let.

Já bych nebyl v tomto směru tak pesimistický. Je sice pravda, že tu máme demokracii pár let, Ústavní soud deset let a první republika trvala jen dvacet let a jinak jsme žili pod cizí nadvládou od Bílé hory, ale vždy se tu našel někdo, jako třeba Masaryk, který ještě za Rakouska-Uherska bojoval za nepravost Rukopisů či za Hilsnera. Tím chci říci, že jsme tu sice neměli vlastní šlechtu a hodně bohaté měšťanstvo, ale jistě hrdé podvědomí se udržovalo v národě. Myslím si dokonce, že ten národ byl v roce 1918 svým způsobem na demokracii připraven. Můj otec v roce 1918 automaticky maširoval do Pluku svobody bránit novou republiku. Co tam vedlo tehdy mladého zemědělského dělníka? Asi zdravé geny a ty se nikdy nevypaří. Na nich se dá leccos budovat, takže by to nemusela být tak dlouhá cesta. Ale národ, aby se po této cestě vydal, potřebuje elity a ty tu bohužel nejsou. Je tu Václav Havel s pevným názorem a nesmírnou mezinárodní autoritou, ale pak...

Zmínil jste elity a ty historicky vznikaly kolem majetku a vzdělání. Z čeho by měly vzniknout dnes?

Príslušníka elity poznáte dnes jen podle sociálního výkonu, tedy podle toho, jestli je někdo schopen se obětovat nebo něco obětovat, ať už má majetek nebo vzdělání. Opa-kuji: pojem elity se dnes váže pouze k sociálnímu výkonu a jeho projevem je v poslední instanci pouze oběť. Svět je založen na obětech.